ครูตามทัศนะทางพระพุทธศาสนา

Teachers according to Buddhist viewpoints

พระศรีสุทธิเวที, PhraSrisuddhivetee[1]

บุญเรือง สมประจบ, Boonrueng Somprajob[2]

พระมหาบุญรุ่ง สิริโชติ, Phramaha Boonrung Sirichoti[3]

สมบูรณ์ จารุณะ, Somboon Jaruna[4]

E-mail: KHUAN_2550@hotmail.com

Received: *October 6, 2022* **Revised:** *December 9, 2023*

Accepted: *December 16, 2023*

บทคัดย่อ

ครูในพระพุทธศาสนา คือบุคคลที่มีความหนักแน่นทางด้านความประพฤติและความรู้ ทำหน้าที่สั่งสอนและถ่ายทอดวิชาความรู้แก่ศิษย์ เป็นกัลยาณมิตรผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง ช่วยบอกช่องทางหรือเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นดำเนินไปในหนทางแห่งการฝึกฝนอบรมอย่างถูกต้อง ทั้งครูประจำบ้าน ครูประจำโรงเรียน ครูประจำวัด ครูประจำโลก ครูประจำสังคม ครูประจำตัว และครูประจำธรรมชาติ ล้วนแต่มีส่วนสำคัญในการช่วยพัฒนาชีวิตและสังคมให้มีความเจริญรุ่งเรือง และผู้ที่จะเป็นครูที่ดีในพระพุทธศาสนานั้น ต้องมีคุณสมบัติแห่งความเป็นครูที่เรียกว่ากัลยาณมิตตธรรม มีจุดมุ่งหมายในการสอน รู้หลักการสอน มีวิธีการสอน มีศิลปะการสอน และทำหน้าที่สอน พร้อมทั้งมีธรรมที่ส่งเสริมบทบาทครู เช่น มีความไม่ประมาท และเว้นธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อการทำหน้าที่ครู เช่น อคติ เป็นต้น

---

[1] มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม. Pali Buddhism, Graduate School, Manachulalongkornrajavidyalaya University Palisuksa Buddhagosa Campus, Thailand.

[2] มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรีจังหวัดปทุมธานี คณะศิลปกรรมศาสตร์. Faculty of Fine and Applied Arts Rajamangala University of Technology Thanyaburi.

[3] วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร/ Wat Arun Ratchawararam Ratchaworamahawiharn

[4] มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม. Pali Buddhism, Graduate School, Manachulalongkornrajavidyalaya University Palisuksa Buddhagosa Campus, Thailand.

คำสำคัญ: (ครู), (ทัศนะ), (พระพุทธศาสนา)

Abstract

A teacher in Buddhist view is a person who gets strength both his behavior and knowledge. He teaches and lectures knowledge to students, becoming a good friend with qualifications for teaching, advice, clarifying, persuading, helps, guideline others, being a model of well–trained person for others to follow. Teachers – at home, school, at the temple, around the world, in society, personal teacher or even teacher by nature – play their important role to develop life and society for more prosperity. A good teacher in Buddhism must contain teachers' qualities called *Kalyanamitta*. A teacher should have knowledge of teaching principles, teaching methods, the art of effective teaching and morals to strengthen the teachers' role such as awareness and abstaining from immoral deed which break down the teacher's duties, such as avoiding prejudice, etc.

Keywords: (Teacher), (Perspective), (Buddhism)

1. บทนำ

ในชีวิตของคนไทยที่นับถือพระพุทธศาสนา ถือว่าบิดามารดาเป็นผู้มีพระคุณอย่างสูงสุด เพราะท่านเป็นผู้ให้สิ่งต่างๆ แก่บุตรธิดาอย่างมากมาย เริ่มต้นแต่ให้กำเนิดชีวิต ให้การเลี้ยงดู ให้ความรัก ให้ความห่วงใย เป็นต้น นอกจากบิดามารดาแล้ว ผู้มีพระคุณในลำดับถัดมาก็คือ ครู เพราะท่านเป็นผู้ให้การอบรมสั่งสอนถ่ายทอดวิชาความรู้ต่างๆ รวมทั้งให้ความรัก ความเมตตาต่อศิษย์ทุกคน แม้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ทรงยกย่องครูไว้ในสิงคาลกสูตรว่า ครูเป็นทิศเบื้องขวา[5] ผู้สั่งสอนทุกระดับ เพราะท่านได้แนะนำพร่ำสอนชี้ผิดชี้ถูกให้แก่ศิษย์ เปรียบดั่งมือข้างขวาที่ต้องทำงานประจำที่สำคัญของเรา[6] และคนที่เกิดมาในโลกนี้ จะมีตำแหน่งหน้าที่การงานใหญ่โตเพียงไรก็ตาม ล้วนได้อาศัยครูเป็นผู้ให้ความรู้มาก่อนทั้งสิ้น มากบ้าง น้อยบ้าง ดังนั้น ทุกครั้งที่มี

[5] ที.ปาฏิ. 11/203

[6] พระเทพวิสุทธิญาณ (อุบล นนฺทิโก). (2549). **อธิบายธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ 1**. พิมพ์ครั้งที่ 7 นครปฐม : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

การพูดถึงครู ความรู้สึกของผู้ที่ได้รับฟัง จะมีแต่ความเคารพ เลื่อมใส ศรัทธา ยกย่อง บูชา และรำลึกนึกถึงสิ่งที่ได้รับจากครูอย่างซาบซึ้งและจริงใจโดยส่วนเดียว[7]

2. ความหมายของครู

คำว่า ครู เป็นภาษาไทยที่แผลงมาจากรากศัพท์ทางภาษาบาลีว่า ครุ และจากภาษาสันสกฤตว่า คุรุ มีความหมายที่หลากหลาย ดังนี้

มังคลัตถทีปนี แสดงความหมายของครูไว้ว่า ครู หมายถึง บุคคลที่ควรเคารพมีมารดาบิดา เป็นต้น และบุคคลที่มีคุณธรรมและความรู้หนักแน่นดั่งฉัตรหิน[8]

พจนานุกรมมคธ–ไทย ได้แสดงความหมายของครูไว้ว่า ครู หมายถึง บุคคลผู้อันชนพึงทำให้หนักคือยกไว้เบื้องสูง, บุคคลผู้อยู่เบื้องสูงมีบิดามารดาเป็นต้น, คนผู้แสดงออกซึ่งความรักในศิษย์ ผู้โปรยความรักในศิษย์ ผู้ถ่ายทอดความรู้และความดีงามแก่ศิษย์, คนผู้สั่งสอน[9]

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของครูไว้ว่า ครู มาจากรากศัพท์ในภาษาบาลีว่า ครุ หรือจากภาษาสันสกฤตว่า คุรุ ในความหมายที่เป็นคำนาม แปลว่า ผู้สั่งสอนหรือถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์ และในความหมายที่เป็นคำวิเศษณ์ในภาษาบาลี แปลว่า หนัก สูง ส่วนในภาษาสันสกฤต แปลว่า หนัก ใหญ่[10]

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของครูไว้ว่า ครู หมายถึง ผู้เปิดประตูทางวิญญาณและนำวิญญาณไปสู่คุณธรรมชั้นสูง เป็นผู้ควรเคารพหรือมีความเป็นหนี้อยู่เหนือศีรษะ เป็นเจ้าหนี้อยู่เหนือศีรษะของทุกคน[11]

พระมหาขวัญ ถิรมโน ได้ให้ความหมายของครูไว้ 8 ประการ[12] ดังนี้

---

[7] พระมหาขวัญ ถิรมโน. (2553). **ครู วิศวกรสร้างโลก.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทศรีปกรณ์ พริ้นติ้ง จำกัด.

[8] มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2552). **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐ เตปิฎกำ.** นครปฐม : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

[9] พันตรี ป. หลงสมบุญ. (2540). **พจนานุกรม มคธ–ไทย.** กรุงเทพมหานคร : อาทรการพิมพ์.

[10] ราชบัณฑิตยสถาน. (2531). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2525.** กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญการพิมพ์.

[11] พุทธทาสภิกขุ. (2529). **ครูในอุดมคติ.** กรุงเทพมหานคร : นิพพานการพิมพ์.

[12] พระมหาขวัญ ถิรมโน. (2553). **ครู วิศวกรสร้างโลก.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทศรีปกรณ์ พริ้นติ้ง จำกัด.

1. ครู หมายถึง ผู้หนัก คือหนักในการศึกษาหาวิชาเพื่อตน และหนักในทางให้การศึกษาแก่ศิษย์ นอกจากนี้ยังหมายถึง ผู้มีใจหนักแน่น ไม่ฉุนเฉียวโกรธบ้าง ผู้ที่ต้องทำงานหนักต้องรับภาระหนักบ้าง

2. ครู หมายถึง ผู้เป็นเจดีย์ เพราะต้อง “สูงด้วยความรู้ ใหญ่ด้วยบริวาร ขลังด้วยความดี” ครูต้องมีความรู้สูงเพียงพอที่จะถ่ายทอดแก่มวลศิษย์ ครูต้องเปี่ยมด้วยน้ำใจเสียสละทุ่มเทเพื่อศิษย์อันเป็นเหตุให้บริวารเกิด และครูต้องเป็นผู้ไม่ถือตัวมีความเป็นกันเองกับศิษย์ อันเป็นมนต์ขลังที่ศักดิ์สิทธิ์

3. ครู หมายถึง ผู้สั่งสอน ซึ่งต้องอาศัยความอดทนและรอเวลา ในช่วงที่รออยู่นั้น อาจเกิดความอึดอัดขัดข้องบ้าง แต่เมื่อสำเร็จแล้ว จะมีแต่ความชื่นใจ ดังคำโคลงของหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ณ อยุธยา ที่ว่า

“กล้วยไม้ออกดอกช้า ฉันใด
การศึกษาเป็นไป ฉันนั้น
แต่ออกดอกคราวไร งานเด่น
งานศึกษาปลูกปั้น เสร็จแล้วแสนงาม”

4. ครู หมายถึง ผู้ปกครอง ครูมิใช่ทำหน้าที่เพียงสอนหนังสือเท่านั้น แต่ยังได้ทำหน้าที่ปกปักรักษา ควบคุม คุ้มครอง ป้องกัน และบังคับบัญชาศิษย์ให้อยู่ในระเบียบวินัย กฎ คำสั่ง หรือข้อบังคับ เพื่อฝึกหัดศิษย์ให้เป็นคนดี คนเก่ง และคนที่มีความสุข โดยอาศัยหลักพรหมวิหารธรรม คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา

5. ครู หมายถึง ผู้เป็นแม่พิมพ์ ครูเป็นแบบอย่างที่ศิษย์จะเดินตาม การแสดงออกของครูทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ล้วนเป็นแบบที่จะหล่อหลอมศิษย์ทั้งสิ้น ถ้าแบบดี สิ่งที่พิมพ์ออกมาจากแบบก็ย่อมดีด้วย ดังนั้น ครูจึงต้องระมัดระวังตนอยู่เสมอ ประพฤติตามกรอบที่โบราณท่านกล่าวไว้ว่า “พูดให้ฟัง ทำให้ดู เป็นอยู่ให้เห็น และสงบเย็นให้ได้สัมผัส” เช่นนี้จึงจะสมกับที่ได้รับการยกย่องว่า “**แม่พิมพ์ของชาติ**”

6. ครู หมายถึง ผู้เป็นดวงประทีป ครูถือเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการสร้างดวงประทีป คือแสงสว่างแห่งปัญญาให้เกิดแก่มวลศิษย์ชนิดที่ไม่มีแสงสว่างอย่างอื่นสู้ได้ แสงอาทิตย์ส่องได้เฉพาะกลางวัน แสงพระจันทร์ส่องได้เฉพาะกลางคืน แสงไฟส่องได้เฉพาะสถานที่ที่ไม่มีอะไรปิดบังเท่านั้น แต่แสงแห่งปัญญาส่องได้ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน และส่องได้ทะลุปรุโปร่งหมดทุกสถานที่ไม่มีข้อจำกัด ทั้งใต้ดิน ในภูเขา หรือในน้ำ ดังนั้นแสงสว่างแห่งปัญญาจึงประเสริฐที่สุด ครูจึงถือว่า “**เป็นดวงประทีปของโลก**”

7. ครู หมายถึง ผู้สร้างสรรค์ มนุษย์ทุกสาขาอาชีพที่มีอยู่ในโลกนี้ ล้วนแต่เป็นฝีมือการสร้างสรรค์ของครูทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็น ทหาร ตำรวจ วิศวกร แพทย์ พยาบาล ครูนักร้อง นักแสดง นักธุรกิจ นักการเมือง และอาชีพต่าง ๆ อีกจำนวนมาก ครูสร้างสรรค์ทั้งสิ้น

8. ครู หมายถึง ผู้นำ ครูต้องเป็นผู้นำทางด้านความรู้ ความคิด และสติปัญญาของศิษย์ มิใช่เป็นเพียงผู้ที่ทำหน้าที่สอนหนังสือเท่านั้น ต้องเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณด้วย คือนำศิษย์ไปสู่จุดหมายปลายทางที่พึงปรารถนา อันได้แก่ความเจริญรุ่งเรือง ความสงบสุข และปลอดปัญหา

พันเอกปิ่น มุทุกันต์ ได้อธิบายความหมายของครูไว้ว่า คำว่า คุรุ (ภาษาสันสกฤต) แปลว่า ผู้สั่งสอน ผู้แนะนำ ผู้ควรแก่การเคารพ ผู้ควรแก่การยกย่อง ผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์[13]

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า ครู เป็นคำที่มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีว่า ครุ และจากภาษาสันสกฤตว่า คุรุ ซึ่งครูในทางพระพุทธศาสนา คือบุคคลที่มีคุณธรรม มีความประพฤติ และมีความรู้ที่หนักแน่น เป็นผู้สั่งสอน เป็นผู้ถ่ายทอด เป็นเจดีย์ ผู้ปกครอง เป็นแม่พิมพ์ เป็นดวงประทีป เป็นผู้สร้างสรรค์ เป็นผู้นำ เป็นผู้ยกระดับ และผู้เปิดประตู ดังนั้นครู จึงเป็นผู้ควรเคารพของศิษย์ เป็นผู้ประเสริฐของศิษย์

3. ความสำคัญของครู

สังคมโดยรวมมีความคาดหวังต่อครูอย่างมากว่า จะเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาคุณค่าของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการยกระดับจิตใจหรือวิญญาณให้สูงขึ้นตามบรรทัดฐานของสังคมนั้นๆ ดังนั้น ครูจึงยังคงเป็นวิชาชีพหนึ่งที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อสังคม เพราะจะเป็นผู้ชี้ทางปัญญา เป็นผู้ทรงศาสตร์และศิลป์ทางวิชาชีพครูเป็นผู้ธำรงรักษาวัฒนธรรมที่ดีงามของชาติ[14]

ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา ครูมีความสำคัญอย่างมาก ดังที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาและที่ผู้รู้ทั้งหลายได้กล่าวไว้ ดังนี้

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสถึงความสำคัญของครูในฐานะกัลยาณมิตรไว้ว่า

---

[13] ปิ่น มุทุกันต์. (2524). **มงคลชีวิต ภาค 2**. กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา.

[14] พระมหาสุพัฒน์ กลฺยาณธมฺโม. (2545). พระพุทธเจ้า : บทบาทและหน้าที่ในฐานะพระบรมครู. **ในวิทยานิพนธ์** พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิต ฉันใด ความมีกัลยาณมิตร ก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิต แห่งการเกิดขึ้นของอัษฎางคิกมรรคแก่ภิกษุ ฉันนั้น ภิกษุผู้มีกัลยาณมิตร พึงหวังสิ่งนี้ได้คือ จักเจริญ จักทำให้มาก ซึ่งอริยอัษฎางคิกมรรค”[15]

“เราไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้สักอย่างหนึ่ง ที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดเกิดขึ้น หรือให้อกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมไป เหมือนความมีกัลยาณมิตรเลย เมื่อบุคคลมีกัลยาณมิตร กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดย่อมเกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วย่อมเสื่อมไป”[16]

“การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต และการบูชาคนที่ควรบูชา เป็นอุดมมงคล”[17]

กัลยาณมิตร มิได้หมายถึงเพื่อนที่ดีอย่างในความหมายสามัญเท่านั้น แต่หมายถึงบุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง ช่วยบอกช่องทาง หรือเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นดำเนินไปในมรรคาแห่งการฝึกฝนอบรมอย่างถูกต้อง[18]

ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงความสำคัญของครูไว้ว่า “...ครู ทำหน้าที่อันประเสริฐสุด เป็นผู้นำทางวิญญาณของสัตว์โลกไปสู่จุดหมายปลายทางที่พึงปรารถนา ครูเป็นสถาบันใหญ่ที่ครองโลก คุ้มครองโลกเช่นเดียวกับศาสนา ครูเป็นผู้อำนวยการศึกษา เป็นผู้เปิดประตูให้สัตว์ออกจากคอกแห่งอวิชชา ครูเป็นปูชนียบุคคล เป็นเจ้าหนี้ที่ยิ่งใหญ่ ครูเป็นที่เคารพสักการะของมนุษย์ เป็นผู้ปั้นโลกให้งดงาม ให้ความสงบสุข และให้มีค่า”[19]

พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวถึงความสำคัญของครูไว้ว่า “ครูนั้น มีความสำคัญอย่างมาก เพราะครูเป็นกัลยาณมิตร เป็นผู้บอกทางเดินให้แก่นักเรียน และเป็นแบบอย่างที่ดี ครูคนแรกของเรา คือ พ่อแม่ ซึ่งเป็นบูรพาจารย์ ถ้าในโลกนี้ไม่มีครูคนนี้ คนเราไม่มีทางอยู่รอดได้[20] ครูไม่ใช่เพียงแต่สอนหนังสือเท่านั้น แต่ยังสอนจริยธรรมให้ศิษย์เป็นคนดี ซึ่งเป็นภาระหนักมาก ฉะนั้น ครูจึงมีความสำคัญอย่างมาก เพราะอนาคตของชาติอยู่ในมือครู งานของ

---

[15] สำ.ม.19/36

[16] อง.เอก.20/16

[17] ขุ.ขุ.25/3

[18] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2557). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย.** พิมพ์ครั้งที่ 39. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

[19] พุทธทาสภิกขุ. (2521). **การศึกษาคืออะไร.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา.

[20] พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2540). **ขอบฟ้าแห่งความรู้.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ครู คือการปั้นคนให้เป็นคนดี มีศีลธรรม ดังนั้น เราได้ฝากความหวังเกี่ยวกับอนาคตของชาติไว้ในมือครู”[21]

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ทรงพระราชทานบรมราโชวาทแก่ครูอาวุโสไว้ว่า “ความเป็นครูนั้น ประกอบขึ้นด้วยสิ่งที่มีคุณสูงหลายอย่าง ประการแรก ได้แก่ปัญญา คือ ความรู้ที่ประกอบด้วยหลักวิชาการอันถูกต้องที่แน่นแฟ้น กระจ่างอยู่ในใจ รวมทั้งความฉลาดที่จะพิจารณา เรื่องต่าง ๆ ตลอดจนกิจที่จะกระทำ คำที่ครูจะพูดทุกอย่าง ได้โดยถูกต้องด้วยเหตุผล ประการที่สอง ได้แก่ ความดี คือ ความสุจริต ความเมตตา กรุณา เห็นใจ และ ปรารถนาดีต่อผู้อื่นโดยเสมอหน้า ประการที่สาม ได้แก่ ความสามารถที่จะเผื่อแผ่แล ถ่ายทอดความรู้ ความดีของตนไปยังผู้อื่นอย่างได้ผล ความเป็นครูมีอยู่แล้ว ย่อมฉายออกมาให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์ ผู้มีความสมบูรณ์ ในตัว นอกจากจะมีความดีด้วยตนเองแล้วยังจะช่วยให้ทุกคนมีโอกาสเข้ามาสัมพันธ์เกี่ยวข้องบรรลุถึงความดีความเจริญไปด้วย”[22]

จากข้อความที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ครูเป็นบุคคลที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นแม่แบบที่ดีงามช่วยหล่อหลอมให้ศิษย์เป็นผู้มีความรู้และคุณธรรม ครูมีบทบาทที่สำคัญต่อการพัฒนาบุคลากรของสังคม ชุมชน และประเทศชาติอย่างมาก ดังนั้นหากได้ครูที่ดี คือ มีความรู้ดี มีความสามารถดี มีเทคนิคการสอนที่ดี และมีคุณสมบัติที่ดีอีกหลายๆ ประการ ก็มีโอกาสสูงที่จะพัฒนาบุคลากรในประเทศให้เป็นผู้มีคุณภาพชีวิตที่ดี เมื่อผู้คนในสังคม ชุมชน และประเทศชาติมีคุณภาพ ความเจริญรุ่งเรือง ความสงบสุข ก็จะตามมา ปัญหาอุปสรรคต่างๆ จะเบาบางลงตามลำดับ

4. ประเภทของครู

ในทัศนะทางพระพุทธศาสนา อาจแบ่งครูออกได้เป็น 7 ประเภท ดังนี้

1. ครูประจำบ้าน ได้แก่ พ่อ แม่ ท่านเป็นครูคนแรกของชีวิตทุกชีวิต เป็นครูที่อยู่ในอันดับหนึ่ง อยู่ชั้นแนวหน้ากว่าครูทั้งหมด พระพุทธเจ้าตรัสว่า พ่อแม่เป็นบุรพาจารย์ คือเป็นครูหรืออาจารย์ก่อนกว่าครูอาจารย์ทั้งหมด พ่อแม่ท่านสอนเราทั้งในหลักสูตรและนอกหลักสูตร สอนทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ สอนโดยไม่จำกัดเวลา คือไม่มีชั่วโมงสอนเหมือนครูทั่วไป สอน

---

[21] พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2539). **ครูที่ดีต้องมีธรรมะ.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร. มูลนิธิพุทธธรรม.

[22] โกสินทร์ รังสยาพันธ์. (2530). **ปรัชญาและคุณธรรมสำหรับครู.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา.

โดยไม่ต้องการค่าตอบแทน และสอนตลอดชีวิตของท่าน ไม่มีเกษียณอายุ ดังนั้น พ่อแม่จึงเป็นครูที่ยิ่งใหญ่สำหรับลูกทุกคน[23]

2. ครูประจำวัด ได้แก่ อาจารย์ ผู้ประพฤติการอันเกื้อกูลแก่ศิษย์ ผู้ที่ศิษย์พึงประพฤติด้วยความเอื้อเฟื้อ ผู้สั่งสอนวิชาและอบรมดูแลความประพฤติ มี 4 คือ (1) บรรพชาจารย์ อาจารย์ในบรรพชา คือท่านผู้ให้สิกขาบทในการบรรพชา (2) อุปสัมปทาจารย์ อาจารย์ในอุปสมบท คือท่านผู้สวดกรรมวาจาในอุปสมบทกรรม (3) นิสสยาจารย์ อาจารย์ผู้ให้นิสัย คือท่านที่ตนไปขอถือนิสัยเป็นอันเตวาสิก ยอมตนเป็นศิษย์อยู่ในปกครอง (4) อุเทศาจารย์ หรือธรรมาจารย์ อาจารย์ผู้ให้อุเทศ ผู้สอนธรรม คือท่านที่สั่งสอนให้วิชาความรู้ โดยหลักวิชาก็ดี เป็นที่ปรึกษาไต่ถามค้นคว้าก็ดี[24]

3. ครูประจำโรงเรียน ได้แก่ ครูอาจารย์ที่สอนศิลปวิทยาแก่ศิษย์ในสถานศึกษาต่าง ๆ เป็นผู้ทำหน้าที่สำคัญและหนักมาก ต้องคอยอบรมสั่งสอนเยาวชนต่อจากพ่อแม่ที่บ้าน ศิษย์ซึ่งมาจากหลายสถานะ ย่อมมีอุปนิสัย สติปัญญา แตกต่างกันไป เพราะฉะนั้น ครูจึงคอยแนะนำตักเตือน พร่ำสอนเยาวชนให้มีความรู้ ความสามารถ ประพฤติตนให้อยู่ในความดีด้วยความยากลำบาก[25]

4. ครูประจำโลก ได้แก่ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระศาสดาทั้งหลาย และพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า ผู้นำหลักธรรมมาสั่งสอน ทั้งหมดจัดเป็นครูประจำจิตใจหรือประจำชีวิต เพราะท่านสอนให้คนทั้งหลายเป็นคนดี มีความสุขความเจริญ และร่มเย็นเป็นสุขแห่งชีวิตสอนให้รู้จักการดำเนินชีวิตด้วยสติปัญญา ให้รู้จักปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกและสังคม โดยที่สุดท่านสอนให้พ้นจากความทุกข์ทั้งปวง[26]

5. ครูประจำสังคม ได้แก่ คนมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในสังคม เช่น นักร้อง นักแสดง นักกีฬา เป็นต้น กลุ่มคนเหล่านี้จะมีอิทธิพลต่อจิตใจและวิถีชีวิตของเด็กและเยาวชนอย่างมาก แม้จะมิใช่มีอาชีพเป็นครูโดยตรงก็ตาม แต่การกระทำที่ปรากฏต่อสาธารณชนทางกายวาจาและใจ ก็เหมือนกับเป็นการแนะนำหรือสั่งสอนไปในตัว เพราะเป็นขวัญใจหรือเป็นบุคคลในดวงใจของพวก

---

[23] พระมหาขวัญ ถิรมโน. (2553). **ครู วิศวกรสร้างโลก.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทศรีปกรณ์ พริ้นติ้ง จำกัด.

[24] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

[25] ปิ่น มุทุกันต์. (2524). **มงคลชีวิต ภาค 2**. กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา.

[26] พระมหาขวัญ ถิรมโน. (2553). **ครู วิศวกรสร้างโลก.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทศรีปกรณ์ พริ้นติ้ง จำกัด.

เด็กและเยาวชน ในความรู้สึกนึกคิดเด็กและเยาวชน นักร้อง นักแสดง หรือนักกีฬา เป็นคนเก่ง มีความสามารถสูง ดังนั้นจึงอยากลอกเลียนแบบ ไม่ว่าจะเป็นการแต่งกาย คำพูด และแม้แต่ความคิด

6. **ครูประจำตัว** ได้แก่ การมีสติฉุกคิดได้ก่อนจะทำ ก่อนจะพูด ก่อนจะคิด และมีสัมปชัญญะความรู้สึกตัวอยู่เป็นปัจจุบัน ซึ่งจะช่วยให้เราไม่หลงลืม ไม่เผลอเรอ ไม่ประมาท เรื่องสตินี้ เป็นครูสอนที่เราต้องฝึกฝนให้มีอยู่กับตัวตลอดเวลา เพื่อตักเตือนตัวเอง ป้องกันตัวเอง คุ้มครองตัวเอง และสอนตัวเอง เพราะการสอนตัวเองได้ ดีกว่าให้ผู้อื่นมาสอน

7. **ครูประจำธรรมชาติ** ได้แก่ ทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ทั้งที่เคลื่อนที่ได้และเคลื่อนที่ไม่ได้ ทั้งที่มีใจครองและไม่มีใจครอง ล้วนแต่เป็นครูสอนมนุษย์ได้ทั้งสิ้น ตัวอย่างเช่น ต้นไม้ พอถึงฤดูกาล มันก็จะสลัดหรือผลัดใบทิ้งไป คนมีปัญญาเห็นเช่นนั้น ก็จะเลียนแบบต้นไม้ ยึดเอาต้นไม้เป็นครู โดยการสลัดสิ่งที่ไม่ดีออกไปจากชีวิต เช่นเดียวกับต้นไม้ที่สลัดใบแห้งทิ้ง อีกอย่างหนึ่ง ต้นไม้เกิดมาล้วนแต่ให้ประโยชน์แก่มนุษย์มากมาย ให้ร่มเงาบ้าง ให้ความรื่นรมย์บ้าง ให้ความสายงามบ้าง เป็นต้น คนเราซึ่งถือเป็นสัตว์ประเสริฐ เมื่อเกิดมาแล้ว ก็ควรจะเอาเยี่ยงอย่างต้นไม้ โดยทำตัวเองให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม ชุมชน และประเทศชาติ ตามกำลังสติปัญญา และแม้ธรรมชาติ เหตุการณ์ เรื่องราว และบุคคลอื่นๆ อีกมากในโลก ก็เช่นนั้น ล้วนเป็นครูทั้งสิ้น คนมีสติปัญญา ผ่านพบธรรมชาติ เหตุการณ์ เรื่องราว และบุคคลต่างๆ แล้ว ก็มิได้ปล่อยให้ผ่านเลยไป ล้วนเก็บมาเป็นข้อคิดสอนใจและเตือนใจทั้งตนเองทั้งผู้อื่น สรุปว่าทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเป็นครู

5. จุดมุ่งหมายการสอน

ในทัศนะของพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงคำนึงถึงจุดมุ่งหมายการสอนเป็นสำคัญ เพราะจะนำไปสู่เป้าหมายตามที่กำหนดไว้ได้ โดยที่พระองค์ทรงวางจุดมุ่งหมายการสอนไว้ 3 อย่าง ซึ่งเป็นลักษณะการสอนของพระพุทธเจ้า ที่ทำให้คำสอนของพระองค์ควรแก่การประพฤติปฏิบัติตามและทำให้เหล่าสาวกเกิดความมั่นใจเคารพเลื่อมใสในพระองค์อย่าง[27] ดังนี้

1. อภิญญายธัมมเทสนา คือ ทรงแสดงธรรมด้วยความรู้ยิ่ง, ทรงสั่งสอนเพื่อให้ผู้ฟังรู้ยิ่งเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น

3. สนิทานธัมมเทสนา คือ ทรงแสดงธรรมมีเหตุผล, ทรงสั่งสอนมีเหตุที่ผู้ฟังอาจตรองตามให้เห็นจริงได้

---

[27] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

3. สัปปาฏิหาริยธัมมเทสนา คือ ทรงแสดงธรรมให้เห็นจริงได้ผลเป็นอัศจรรย์, ทรงสั่งสอนเป็นอัศจรรย์ คือ ผู้ปฏิบัติตามย่อมได้ประโยชน์โดยสมควรแก่ความปฏิบัติ[28]

จุดมุ่งหมายในข้อที่ ๑ ทรงพิจารณาอุปนิสัยของผู้ฟังเสียก่อน แล้วจึงทรงสั่งสอนเฉพาะเรื่องที่ควรรู้ควรเห็น ให้พอเหมาะแก่อุปนิสัยของผู้ฟังนั้นๆ ซึ่งปรากฏว่าได้ผลดี เหมือนนายแพทย์ตรวจดูสมุฏฐานของโรคก่อนแล้วจึงวางยา โรคจึงหาย ได้ผลดี ฉะนั้น สิ่งใดที่ทรงเห็นแล้ว แต่เห็นว่าไม่จำเป็นสำหรับผู้ฟังหรือผู้รับการสอน ก็จะไม่ทรงสอนสิ่งนั้น ตัวอย่าง เช่น พระพุทธเจ้า เมื่อประทับอยู่ในป่าประดู่ลายใกล้เมืองโกสัมพี ได้ทรงหยิบใบไม้ประดู่ลายเล็กน้อยใส่กำพระหัตถ์ แล้วตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ใบประดู่ลายในพระหัตถ์ กับในป่า ไหนจะมากกว่ากัน ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ในป่ามากกว่า จึงตรัสว่า สิ่งที่พระองค์ตรัสรู้แต่มิได้ทรงสอน เหมือนใบประดู่ลายในป่า ส่วนที่ทรงสั่งสอนน้อยเหมือนใบประดู่ลายในพระหัตถ์ และตรัสแสดงเหตุผลในการที่มิได้ทรงสอนทั้งหมดเท่าที่ตรัสรู้ว่า เพราะสิ่งเหล่านั้นไม่เป็นประโยชน์ มิใช่หลักการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ ไม่ช่วยให้เกิดความรู้ถูกต้องที่จะนำไปสู่จุดหมายคือนิพพานได้[29]

จุดมุ่งหมายในข้อที่ ๒ ทรงแสดงธรรมอย่างมีเหตุผลที่ผู้ฟังอาจตรองตามแล้วเห็นจริงได้ด้วยตนเอง โดยทรงสอนให้ผู้ฟังเข้าใจสิ่งที่ง่ายก่อน จากนั้นจึงนำเข้าสู่บทเรียนที่ยากขึ้น ซึ่งทำให้ผู้ฟังหรือผู้เรียนเข้าใจไปตามลำดับจากง่ายไปยาก ดังนั้นเมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมมีเหตุมีผลบริบูรณ์ดังกล่าวแล้ว หากผู้ฟังตั้งใจฟัง ใช้สติตริตรอง ใช้ปัญญาสอดส่องตามกระแสธรรม ก็ย่อมเห็นจริง คือเข้าใจตามธรรมนั้นๆ ได้ เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงยึดหลักว่า แสดงธรรมมีเหตุที่ผู้ฟังอาจตรองตามให้เห็นจริงได้เสมอ ไม่แสดงธรรมโดยไร้เหตุ ตัวอย่าง เช่น ทรงสอนพระจูฬปันถก ผู้ท่องคาถาเดียวใช้เวลา ๔ เดือนก็ยังจำไม่ได้ โดยพระองค์ทรงให้นั่งลูบผ้าขาวพร้อมกับทำการบริกรรมในใจว่า รโชหรณ์ รโชหรณ์ (ผ้าเปื้อนธุลีๆ) จนผ้าเกิดรอยด่างจากเหงื่อมือ ท่านจึงเข้าใจความไม่เที่ยงของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง จากนั้นพระองค์ก็ทรงสอนธรรมขั้นสูงขึ้นไปจนทำให้พระจูฬปันถกได้บรรลุพระอรหัตผลในที่สุด

จุดมุ่งหมายในข้อที่ ๓ ทรงแสดงธรรมมีผลเป็นอัศจรรย์ สามารถทำให้ผู้ปฏิบัติตามได้ประโยชน์โดยสมควรแก่ความปฏิบัติ ข้อนี้ชี้ให้เห็นว่าพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้านั้นแปลกประหลาด เพราะสามารถอำนวยผลให้แก่ผู้ปฏิบัติได้กลับตนจากคนชั่วเป็นคนดี กลับจากความยากจนเป็นคนมั่งมี กลับใจร้ายกลายเป็นใจดี กลับจากปุถุชนเป็นอริยชน ตัวอย่าง เช่น พระปัญจวัคคีย์ คลายความนับถือเพราะเห็นพระองค์คลายความเพียรเลิกทุกรกิริยา แต่กลับเคารพนับถือเพราะได้ฟังคำตรัสเป็นอัศจรรย์ หรือองคุลิมาลโจร ไล่ตามจะปลงพระชนม์พระพุทธเจ้า เรียกให้

---

[28] องฺ.ติก. 20/356

[29] สำ.ม. 19/548

พระองค์หยุด พระองค์ได้ตรัสว่า “เราหยุดแล้ว แต่ท่านยังไม่หยุด” พระดำรัสเพียงเท่านี้ สามารถกลับใจองคุลิมาลใจรให้ทิ้งดาบหมอบกราบพระพุทธเจ้าเป็นอัศจรรย์

6. หลักการสอน

การสอนหรือการแสดงธรรมให้ผู้อื่นฟังนั้น มิใช่เรื่องที่กระทำได้ง่าย ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงวางหลักในการสอนหรือการแสดงธรรมไว้ เรียกว่า องค์แห่งพระธรรมกถึก มี 5 ประการ[30] ดังนี้

1. แสดงธรรมไปตามลำดับไม่ตัดลัดให้สับสน หรือขาดความ (อนุปุพฺพิกถำ)
2. อ้างเหตุผลแนะนำให้ผู้ฟังเข้าใจ (ปริยายทสฺสาวี)
3. สอนเขาด้วยเมตตา ตั้งจิตปรารถนาให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น (อนุทยตำ ปฏิจฺจ)
4. ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภ (น อามิสนฺตโร)
5. ไม่แสดงธรรมกระทบตนและผู้อื่น คือ ไม่ยกตน ไม่เสียดสีข่มขี่ผู้อื่น (อตฺตานญจ ปรญจ อนุปหจฺจ)

องค์ที่ 1 แสดงธรรมไปตามลำดับไม่ตัดลัดให้สับสนหรือขาดความ คือ การแสดง การอธิบาย การพูดธรรมะให้ผู้อื่นฟัง ต้องกำหนดเวลาเป็นสำคัญ ถ้าเวลามาก ก็อาจแสดงได้มากหน่อย ถ้าเวลาน้อย ก็แสดงให้น้อยตามเวลาที่สมควร ฉะนั้น หากจำเป็นจะต้องตัดลัดให้เรื่องสั้นเข้าบ้าง ก็ตัดได้ แต่ข้อควรระวัง คือต้องแสดงไปตามลำดับ ไม่แสดงสับหน้าสับหลังและไม่ตัดลัดให้ขาดความจนฟังไม่รู้เรื่อง ไม่สามารถนำไปปฏิบัติได้

องค์ที่ 2 อ้างเหตุผลแนะนำให้ผู้ฟังเข้าใจ คือ ต้องแสดงอธิบายคำพูดให้ชัดเจนทุกคำทุกประโยค ไม่ทำอ้อมแอ้มคลุมเครือลวกๆ แล้วเลิก อย่างที่เรียกว่า ทำแต่พอขอไปที ผู้แสดงธรรมที่ดีนั้น ต้องไม่ทำอ้อมแอ้ม คือต้องแสดงให้ชัดเจน ชี้เหตุ ชี้ผล ทั้งในฝ่ายไม่ดีที่ควรละ ทั้งในฝ่ายที่ดีที่ควรทำ แนะนำให้ผู้ฟังเข้าใจ หากมีข้ออุปมาอุปไมยเปรียบเทียบก็ยิ่งดี

องค์ที่ 2 สอนเขาด้วยเมตตา ตั้งจิตปรารถนาให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น คือ ต้องคำนึงว่าผู้ฟังกำลังต้องการความสุขใจสบายใจ เพราะบางคนอาจมีความทุกข์ใจกลุ้มใจ หรือสงสัยในข้อปฏิบัติบางอย่างจึงมาฟังธรรม ฉะนั้น ผู้แสดงธรรมจึงควรตั้งเมตตาจิตปรารถนาให้เกิดความสุขแก่เขา ตั้งใจช่วยแก้ทุกข์ แก้สงสัยของเขาให้ลดลง หรือให้หมดไป ไม่แสดงธรรมโดยมุ่งเอาความสนุกเฮฮาหาสาระมิได้ ซึ่งนอกจากจะไม่เกิดประโยชน์แก่ผู้ฟังแล้ว เขายังอาจจะคลายศรัทธาเลื่อมใสในพระศาสนาด้วย

องค์ที่ 4 ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภ คือ ไม่คำนึงว่าเราจะแสดงธรรมเพื่อได้ลาภสักการะอันเป็นส่วนอามิส เพราะถ้ามุ่งอามิสแล้ว จะกลายเป็นลูกจ้างไป เหมือนคนทำงานจ้าง ถ้า

---

[30] องฺ ปญจ. 22/206

เขาให้ค่าจ้างมากก็ทำงานดีทำได้มาก ถ้าค่าจ้างน้อย ก็ทำงานน้อยและทำงานไม่ดี ข้อนี้ฉันใด ผู้แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภสักกาะอามิส ก็ฉันนั้น

องค์ที่ 5 ไม่แสดงธรรมกระทบตนและผู้อื่น คือ ไม่ยกตน ไม่เสียดสีข่มขี่ผู้อื่น คือ ไม่มีเจตนาอันมุ่งร้ายต่อใครๆ ในการแสดงธรรม และยิ่งแสดงในเชิงยกย่องตนเอง ข่มผู้อื่น จัดเป็นการไม่สมควรอย่างยิ่ง ไม่ควรทำเป็นอันขาด

7. **คุณสมบัติครูสอน**

ครูในฐานะเป็นกัลยาณมิตร คือมิตรแท้ที่ดี คอยช่วยเหลือเพื่อนอย่างจริงใจ โดยไม่หวังสิ่งใดตอบแทน มีคุณสมบัติที่เรียกว่า กัลยาณมิตรธรรม 7 ประการ[31] ดังนี้

1. ปิโย น่ารัก หมายความว่า ครูจะต้องมีบุคลิกที่ดูน่ารัก สุภาพ มีความเอาใจใส่ต่อผู้เรียนเป็นอย่างดี สร้างความสนิทสนมเป็นกันเอง ชวนใจผู้เรียนให้อยากเข้าใจปรึกษาไต่ถามสนทนากับผู้เรียนด้วยความเป็นกันเอง ไม่ทำให้ศิษย์รู้สึกว่าครูเป็นคนถือตัว รู้จักใช้วาจาที่ไพเราะอ่อนหวาน ครูที่ดีจึงไม่ควรวางตัวที่ดูหยิ่ง อวดภูมิความรู้ ทำตัวเหินห่างจากศิษย์

2. ครุ น่าเคารพ หมายความว่า บุคลิกภาพของครูอาจารย์ จะต้องดูน่าเคารพเลื่อมใสศรัทธา มีคำพูดที่หนักแน่นเอาจริงเอาจังดูน่าเชื่อถือ ยึดถือหลักการและเหตุผลเป็นสำคัญ มีความประพฤติสมควรแก่ฐานะตามกาลและเทสะ ทำให้ศิษย์ทั้งหลายเกิดความรู้สึกอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้และมีความปลอดภัย

3. ภาวนีโย น่าเจริญใจ หมายความว่า มีความรู้ มีความสามารถในด้านวิชาการอย่างพร้อมสรรพ ทรงภูมิปัญญาของผู้นำด้านการศึกษาอย่างแท้จริง เป็นผู้ผ่านการฝึกฝนปรับปรุงตนเองมาเป็นอย่างดี เป็นที่น่ายกย่องควรเอาอย่าง ทำให้ศิษย์เอ่ยอ้างและรำลึกถึงด้วยความซาบซึ้ง มั่นใจ และภาคภูมิใจ

4. วัตตา รู้จักพูดให้ได้ผล หมายความว่า รู้จักชี้แจงแสดงเหตุผลต่างๆ ให้ศิษย์เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรหรือไม่ควรพูดอย่างไร มีความอาจหาญ เป็นผู้ที่สามารถให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี สามารถอธิบายและชี้แจงปัญหาต่างๆ ของผู้เรียนได้อย่างลึกซึ้ง

5. วจนักขโม ทนต่อถ้อยคำคือรับฟังผู้อื่น หมายความว่า พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาซักถามแม้จุกจิก ตลอดจนคำล่วงเกินและคำตักเตือนวิพากวิจารณ์ต่างๆ อดทนฟังได้ ไม่เบื่อหน่าย ไม่เสียอารมณ์ แม้บางกรณีที่ผู้เรียนถามปัญหายาก หรือโต้ตอบทำให้ครูอาจารย์เสียหน้าจะต้องมีความอดทนต่อกิริยาเช่นนั้น ครูส่วนมากมักจะไม่ค่อยฟังศิษย์อธิบายหรือซักถามปัญหาหรือบางทีตอบปัญหาผู้เรียนไม่ได้ แต่ไม่ยอมรับ เพราะกลัวเสียหน้า

---

[31] องฺ สตฺตก. 23/33

6. คัมภีรัญจะ กะถัง กัตตา แถลงเรื่องล้ำลึกได้ หมายความว่า สามารถอธิบาย ชี้แจง แสดงเหตุผลในเรื่องที่ยากมีความหมายลึกซึ้งให้ง่ายขึ้นได้ และสอนศิษย์ให้ได้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไปได้ ครูอาจารย์บางคน มีความรู้ไม่ลึกซึ้ง เมื่อมีศิษย์ถามปัญหาที่ยาก จะต้องลำบากใจในการตอบ เพราะฉะนั้น ครูจะต้องมีความรู้ให้มาก

7. โน จัฏฐาเน นิโยชะเย ไม่ชักนำในอฐานะ หมายความว่า ไม่ชักนำไปในทางเสื่อมเสียหรือเรื่องเหลวไหลไม่สมควร ครูที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณอย่างแท้จริง ย่อมไม่ชักนำให้ศิษย์ไปในทางทุจริต เช่น การเล่นพนัน มั่วสุมอบายมุข การขายยาเสพติด หรือไม่ควรใช้ความรู้ความสามารถของตนไปในทางที่ผิด เช่น อยากมีเพศสัมพันธ์กับศิษย์โดยหาวิธีกดหรือลดคะแนนเพื่อจะได้มีเงื่อนไขต่อรอง เป็นต้น

8. **ศิลปะการสอน**

การสอนของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้ง จะดำเนินไปจนถึงผลสำเร็จ โดยมีองค์ประกอบที่เป็นคุณลักษณะซึ่งเป็นศิลปะที่เรียกว่าพุทธลีลาในการสอนหรือเทศนาวิธี 4 ประการ[32] ดังนี้

1. สันทัสสนา คือ อธิบายให้เห็นชัด จะสอนอะไร ก็ต้องมีความชัดเจนในเนื้อหาที่สอน สามารถชี้แจงจำแนกแยกแยะอธิบายและแสดงเหตุผลให้ชัดเจน จนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นจริงเห็นจัง ดังจูงมือไปดูเห็นกับตา

2. สมาทปนา คือ ชักจูงใจให้เห็นด้วย ชวนให้คล้อยตาม สิ่งใดควรปฏิบัติหรือหัดทำ ก็แนะนำหรือบรรยายให้ซาบซึ้งในคุณค่า มองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนบำเพ็ญ จนใจยอมรับอยากลงมือทำหรือนำไปปฏิบัติ

3. สมุตเตชนา คือ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า เกิดความกระตือรือร้น เกิดความอุตสาหะ มีกำลังใจแข็งขัน มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จจงได้ สู้งาน ไม่หวั่นระย่อไม่กลัวเหนื่อย ไม่กลัวยาก

4. สัมปหังสนา คือ ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริง เบิกบาน ไม่น่าเบื่อ โดยชี้ให้เห็นผลดีหรือคุณประโยชน์ที่จะได้รับและทางที่จะก้าวหน้าบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้นไป ทำให้ผู้ฟังมีความหวังและร่าเริงเบิกบานใจ

สรุปได้สั้นๆ ว่า ชี้ให้ชัด ชวนให้ปฏิบัติ เร้าให้กล้า ปลุกให้ร่าเริง หรือ แจ่มแจ้ง จูงใจ แกล้วกล้า ร่าเริง

---

[32] ที. สี. 9/161

9. **หน้าที่ของครู**

ครูมีหน้าที่โดยตรงคือสอนศิษย์ ด้วยการอนุเคราะห์ศิษย์ตามหลักธรรมเสมือนเป็นทิศเบื้องขวา[33] ดังนี้

1. แนะนำดี (สุวินีตํ วิเนนฺติ) คือ ฝึกอบรมศิษย์ให้เป็นคนดี ในเบื้องต้นครูต้องใช้วิธี “แนะ” หมายถึง การอบรมพร่ำสอน ชี้แจง อธิบาย แนะให้ศิษย์เข้าใจในมรรยาทที่ต้องประพฤติและวิชาที่ต้องเรียนนั้น ๆ จนเป็นที่เข้าใจอย่างแจ่มแจ้งชัดเจน ไม่ให้ศิษย์มีความสงสัย ต่อมาจึงใช้วิธี “นำ” หมายถึง ครูต้องวางตัวให้เหมาะสมกับฐานะ ต้องระมัดระวังการประพฤติปฏิบัติให้ดีที่สุด เพราะครูเปรียบเสมือนบรรทัดที่จะนำศิษย์ไป เป็นตัวอย่างที่ศิษย์จะประพฤติตาม

2. ให้เรียนดี (สุคหิตํ คาหาเปนฺติ) คือ สอนให้ศิษย์มีความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง คอยใส่ใจตรวจตราและบังคับบัญชากวดขันให้ศิษย์ได้เรียนอย่างเต็มที่เต็มเวลา และดูแลอย่างใกล้ชิด ไม่ปล่อยให้ศิษย์ออกนอกลู่นอกทาง ต้องหาวิธีหลากหลายประการ โดยให้ยืดหยุ่นตามสภาพปัญหาของศิษย์แต่ละคน จนกว่าศิษย์จะประสบความสำเร็จ เช่นนี้เรียกว่าให้เล่าเรียนดี

3. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง ไม่ปิดบังอำพราง (สพฺพสิปฺเปสุ ตํ สมกฺขายิโน ภวนฺติ) คือ ครูต้องสอนจนเต็มความรู้ ไม่ตระหนี่ความรู้ ที่เรียกว่า “ธัมมมัจฉริยะ” ต้องมีวิญญาณครู คือ วิญญาณของนักสอนอย่างเต็มที่ สอนวิชาอะไร ก็ควรสอนจนจบเต็มตามหลักสูตรไม่ควรเก็บงำหรือปกปิดเอาไว้เพื่อไปสอนที่โรงเรียนสอนพิเศษ เพราะถ้าครูปฏิบัติเช่นนี้ ความรู้สึกของศิษย์ที่มีต่อครูก็จะไม่ต่างจาก “เรือจ้าง” ที่ต้องการเพียงเงินค่าจ้างเท่านั้น

4. ยกย่องให้ปรากฏในหมู่เพื่อนฝูง (มิตฺตามจฺเจสุ ปฏิเวเทนฺติ) คือ เมื่อศิษย์ประกอบคุณงามความดีในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เช่น มีความประพฤติเรียบร้อย สอบได้คะแนนดี ทำประโยชน์ต่อสังคม หรือประสบความสำเร็จในอาชีพการงาน เป็นต้น ก็ควรจะมีการประกาศเกียรติคุณ ยกย่องให้ปรากฏต่อสังคมอย่างเป็นรูปธรรม เช่น จัดงานฉลองความสำเร็จของศิษย์ในโอกาสต่าง ๆ เป็นต้น เพราะภาพลักษณ์เช่นนี้ จะเป็นแรงจูงใจและกระตุ้นเตือนให้ศิษย์หมั่นกระทำแต่ความดีงาม

5. สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิศ (ทิสาสุ ปริตฺตาณํ กโรนฺติ) คือ สอนให้ศิษย์สามารถนำวิชาความรู้ที่ร่ำเรียนไปใช้ประกอบอาชีพเลี้ยงตัวเองและคุ้มครองตนได้ ตลอดจนเมื่อศิษย์จะไปประกอบอาชีพในที่อื่น ครูก็สามารถแนะนำและฝากฝังศิษย์แก่ผู้เป็นที่เคารพนับถือของคนในถิ่นนั้น ๆ เสมือนเป็นผู้ค้ำประกันอันจะเป็นเหตุให้เกิดความเชื่อถือ และเป็นยันต์คุ้มครองศิษย์ตลอดไป

---

[33] ที. ปาฏิ. 11/203

10. **หลักธรรมที่ส่งเสริมและเป็นปฏิปักษ์ต่อการทำหน้าที่ครู**

การทำหน้าที่ของครูจะเป็นไปด้วยดีและบรรลุวัตถุประสงค์ได้นั้น จำเป็นต้องมีธรรมช่วยส่งเสริมสนับสนุนการเรียนการสอนมีความถูกต้องและเหมาะสม และเว้นธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อการทำหน้าที่ครู ดังนี้

1. อัปปมาทะ ความไม่ประมาท คือ ครูต้องไม่ประมาท มีสติอยู่กับตัว มีความรอบคอบ ไม่เผลอเรอ เพราะถ้าประมาทแล้ว จะทำให้การเรียนการสอนเกิดความเสียหายได้ง่าย และมิใช่แต่การเรียนการสอนเท่านั้น แม้แต่ในการทำกิจกรรมทุกอย่างของครูนักเรียนหรือมนุษย์ทุกคน ก็ต้องไม่ประมาท ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสเตือนไว้ในปัจฉิมโอวาทว่า “ท่านทั้งหลาย จงทำประโยชน์ตนและผู้อื่น ให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด”[34]

2. สุจริต ความประพฤติที่ถูกต้อง คือ ครูต้องทำหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ต้องไม่ประพฤติทุจริตทั้งทางกายทางวาจาและทางใจ ครูมิใช่สอนความรู้อย่างเดียว แต่ต้องประพฤติเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่เด็กๆ และสังคมด้วย ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสเกี่ยวกับการประพฤติไว้ว่า “บุคคลพึงประพฤติธรรมให้สุจริต ไม่พึงประพฤติให้ทุจริต”[35] ธรรมในที่นี้หมายถึงหน้าที่ ซึ่งต้องทำให้ถูกต้อง อย่าทำให้ผิด

3. หิริ โอตตัปปะ ความละอายต่อชั่ว เกรงกลัวต่อบาป คือ ครูต้องรู้จักละอายใจต่อความชั่วและต้องเกรงกลัวต่อผลของการทำความผิด ถ้าครูมีคุณธรรมข้อหิริและโอตัปปะเป็นพื้นฐานแล้ว ก็จะสามารถป้องกันการประพฤติทุจริตได้อย่างแน่นอน เพราะจะไม่กล้าทำความผิดและจะกลัวต่อผลของการทำผิด แต่ถ้าไม่มีคุณธรรมข้อนี้ประจำตัว ก็จะสามารถทำความผิดได้ทุกอย่าง

4. อคติ ความลำเอียง คือ ครูต้องเว้นความลำเอียง ทั้งลำเอียงเพราะชอบ ลำเอียงเพราะไม่ชอบ ลำเอียงเพราะหลง และลำเอียงเพราะกลัว ความลำเอียง 4 ประการนี้ หากเกิดขึ้นกับครูคนใดแล้ว จะทำให้ครูคนนั้นมีจิตใจไม่มั่นคง ขาดความเที่ยงธรรม อันนำมาซึ่งความเสื่อมเสียได้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสเตือนไว้ว่า “บุคคลใดละเมิดความชอบธรรม เพราะฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภยาคติ ยศของบุคคลนั้นย่อมเสื่อม ดุจดวงจันทร์ข้างแรมฉะนั้น[36]

5. อบายมุข ทางเสื่อม คือ ครูต้องเว้นอบายมุขทุกประการ เพราะอบายมุขเป็นทางไปสู่ความเสื่อม ทำให้ทรัพย์พินาศย่อยยับ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนสิงคาลกมาณพเรื่องทางเสื่อมทรัพย์ไว้ 6 ประการ คือ (1) ติดสุราหรือสิ่งมึนเมา (2) ชอบเที่ยวกลางคืน (3) ชอบเที่ยวดู

---

[34] ที. มหา. 10/180

[35] ขุ. ธ. 25/38

[36] องฺ. จตุกฺ 21/23

การละเล่น (4) ติดการพนัน (5) คบคบชั่ว (6) เกียจคร้านไม่ทำงาน[37] และมิใช่เสื่อมแต่ทรัพย์เท่านั้น สุขภาพก็เสื่อม ชื่อเสียงก็เสื่อม สติปัญญาก็เสื่อม ดังนั้นครูที่ดีต้องเว้นอบายมุขดังกล่าว

11. **บทสรุป**

ตามทัศนะทางพระพุทธศาสนา ครูเป็นบุคคลที่มีบทบาทและหน้าที่ที่ความสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างสรรค์ทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพให้แก่สังคมประเทศชาติและโลก ได้รับการยกย่องเสมือนเป็นทิศเบื้องขวา เป็นผู้ที่มีความหนักแน่นทางด้านความประพฤติและความรู้ ทั้งเป็นกัลยาณมิตรผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง ช่วยบอกช่องทางหรือเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นดำเนินไปในหนทางแห่งการฝึกฝนอบรมอย่างถูกต้อง ทั้งครูประจำบ้าน ครูประจำโรงเรียน ครูประจำวัด ครูประจำโลก ครูประจำสังคม ครูประจำตัว และครูประจำธรรมชาติ ล้วนแต่มีส่วนสำคัญในการช่วยพัฒนาชีวิตและสังคมให้มีความเจริญรุ่งเรือง และผู้ที่จะเป็นครูที่ดีในพระพุทธศาสนานั้น ต้องมีคุณสมบัติแห่งความเป็นครูที่เรียกว่ากัลยาณมิตตธรรม มีจุดมุ่งหมายในการสอน รู้หลักการสอน มีวิธีการสอน มีศิลปะการสอน และทำหน้าที่สอน พร้อมทั้งมีธรรมที่ส่งเสริมบทบาทครู เช่น มีความไม่ประมาท มีหิริโอตตัปปะ และเว้นธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อการทำหน้าที่ครู เช่น อคติ อบายมุข เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

โกสินทร์ รังสยาพันธ์. (2530). ปรัชญาและคุณธรรมสำหรับครู. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา.

ปิ่น มุทุกันต์. (2524). มงคลชีวิต ภาค 2. กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา.

_____. (2540) ยุคทองยุคธรรม. กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา.

พระเทพวิสุทธิญาณ (อุบล นนฺทิโก). (2549). อธิบายธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ 1. พิมพ์ครั้งที่ 7. นครปฐม : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2557). พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย. พิมพ์ครั้งที่ 39. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

[37] ที. ปา. 11/196

พระมหาขวัญ ถิรมโน. (2553). ครู วิศวกรสร้างโลก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทศรีปกรณ์พริ้นติ้ง จำกัด.

พระมหาสุพัฒน์ กลฺยาณธมฺโม. (2545). พระพุทธเจ้า : บทบาทและหน้าที่ในฐานะพระบรมครู. ในวิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2539). ครูที่ดีต้องมีธรรมะ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร. มูลนิธิพุทธธรรม.

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2536). เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวย จำกัด.

พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2540). ขอบฟ้าแห่งความรู้. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พันตรี ป. หลงสมบุญ. (2540). พจนานุกรม มคธ–ไทย. กรุงเทพมหานคร : อาทรการพิมพ์.

พุทธทาสภิกขุ. (2529). ครูในอุดมคติ. กรุงเทพมหานคร : นิพพานการพิมพ์.

_____. (2521). การศึกษาคืออะไร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2552). พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐ เตปิฏกำ. นครปฐม : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. (2560). มังคลัตถทีปนีภาษาบาลี ทุติโย ภาโค. พิมพ์ครั้งที่ 19. นครปฐม : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. (2541). ธัมมปทัฏฐกถาภาษาบาลี ทุติโย ภาโค. พิมพ์ครั้งที่ 29. นครปฐม : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2531). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2525. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญการพิมพ์.